

Vedlegg 7.6 Begreper og definisjoner

Dette vedlegget til Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer inneholder en alfabetisk oversikt over aktuelle begreper og definisjoner som er brukt i denne planen og i fagrapportene. Noen av begrepene er også forklart i selve teksten.

Arkeologiske kulturminner: Fysiske spor og levninger etter tidligere tiders liv og virksomhet, der utgraving og andre former for arkeologisk dokumentasjon utgjør hovedkildene til vår kunnskap om fortida.

Askeladden: Riksantikvarens kulturminnebase. Den omfatter alle fredede kulturminner, samt kulturminner som kommunen har valgt å gi et formelt vern etter Plan- og bygningsloven. Den omfatter også kulturminner der fredningen er opphevet, deriblant funnsteder som er undersøkt og der en ikke forventer at det finnes flere kulturminner. Basen er ikke tilgjengelig for allmennheten, men deler at dataene i basen er tilgjengelig for alle gjennom nettstedet «Kulturminnesøk». Gjenstandsfunnene er tilgjengelig i databasen Unimus.

Automatisk freda kulturminner: Et kulturminne som er fredet direkte etter lov, slik at det ikke er nødvendig med noe vedtak om fredning (i motsetning til vedtaksfredede kulturminner). Dette gjelder alle faste kulturminner fra før 1537, samiske faste kulturminner eldre enn 100 år, stående byggverk eldre enn 1650 og faste og løse kulturminner på Svalbard fra før 1946. Skipsfunn eldre enn 100 år er vernet etter egne regler i kulturminneloven.

Bevaringsverdig: Se «Verneverdig»

Faste fysiske kulturminner: Jord- eller stedfaste kulturminner som er integrert i landskapet på en slik måte at de vanskelig kan flyttes (i motsetning til løse fysiske kulturminner). Det er kun denne typen kulturminner som omfattes av denne planen. De faste kulturminnene kan både være synlige og usynlige (under bakken, under vann osv.). Funn av gjenstander inngår som deler av et fast kulturminne så lenge de befinner seg i jorda eller under vann.

Forskriftsfredning: Brukes om kulturminner som er fredet ved forskrift, ikke ved enkeltvedtak. Det er byggverk og anlegg i statlig eie (kulturminneloven § 22 a) og kulturmiljøer (kulturminneloven § 20) som fredes ved forskrift. Forskriftsfredning innebærer normalt en forenklet prosedyre i forhold til vedtaksfredning.

Fredning: se «Automatisk freda kulturminner», «Forskriftsfredning» og «Vedtaksfredning»

Fornminne: Tidligere en vanlig betegnelse på eldre kulturminner (vanligvis eldre enn 1537). I dagens kulturminnelovgivning brukes begrepet «før-reformatorisk kulturminne».

Før-reformatorisk kulturminne: Kulturminne eldre enn 1537. Alle slike kulturminner er automatisk fredet med hjemmel i kulturminneloven.

Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer 2020-2030

Nesbyen kommune

Hensynssone: Sone rundt fredede og verneverdige kulturminner. Denne sonen er ikke en del av selve kulturminnet, men angir et område der det skal vises hensyn til kulturminnekvalitetene. Utstrekningen av sonen og bestemmelser knyttet til den kan vedtas av kommunen med hjemmel i plan- og bygningsloven.

Immateriell kulturarv: Dette omfatter handlinger og ferdigheter som ikke uten videre kan knyttes til fysiske fenomener (i motsetning til faste fysiske og løse fysiske kulturminner). Eksempler på dette kan være dialekt, muntlige overleveringer, folketro, sang og musikk, mattradisjoner og håndverkstradisjoner.

Kulturarv: Samlebetegnelse på materiell og immateriell kultur. Betegnelsen kulturarv blir gjerne brukt i samarbeidet mellom kulturminneforvaltningen, arkivverket og museumssektoren, sammen med kommunen og det frivillige kulturminnevernet.

Kulturlandskap: Landskap som er formet av samspillet mellom naturgrunnet og menneskelig virksomhet. Betegnelsen brukes når det fokuseres på den menneskelige påvirkningen av landskapet, og særlig ofte om jordbrukslandskapet.

Kulturmiljø: Geografisk område der ett eller flere kulturminner inngår i en større helhet eller sammenheng. Begrepet kan både brukes om ulike typer bygningsmiljøer og om større landskapsområder (kulturlandskap). Også elementer av kulturhistorisk verdi kan inngå i et kulturmiljø.

Kulturminne: Etter kulturminnelovens definisjon omfatter dette alle spor etter menneskelig aktivitet, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro og tradisjon til. I praksis brukes begrepet ofte synonymt med «fast fysisk kulturminne».

Kulturminneloven (Lov om kulturminner, 1978): Loven gir automatisk fredning av alle kulturminner fra før 1537 samt mål og regler for vedtaksfredning av enkeltkulturminner eller kulturmiljøer. Stående byggverk fra perioden 1537-1649 kan erklæres automatisk fredet etter denne loven, og kulturminner eldre enn 100 år under vann er også automatisk fredet. Kulturminner fra etter 1649 kan fredes gjennom enkeltvedtak med hjemmel i loven. Loven pålegger også kommunene og grunneiere ansvar for å ta hensyn til slike registrerte kulturminner og miljøer, og til å undersøke om slike finnes i områder for utbygging. I h.h.t. loven s § 25 skal fylkeskommunen få tilsendt saker som omfatter vesentlig endring av fasader på bygning oppført før 1850, for uttalelse.

Kulturminnesøk: Nettsted som gir et allment publikum adgang til data fra Riksantikvarens kulturminnebase «Askeladden». En kan også registrere seg med brukernavn og passord for å legge inn kulturminner.

Listeførte kulturminner: Et kulturminne som etter en kulturhistorisk vurdering er identifisert som verneverdig og oppført på en liste over objekter som skal forvaltes på en nærmere definert måte. Både kulturminner som er formelt vernet (ved lov eller forskrift) og kulturminner uten formelt vern kan være listeførte.

Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer 2020-2030

Nesbyen kommune

Løse fysiske kulturminner: Kulturminner som ikke er integrert i landskapet og som derved kan flyttes (i motsetning til faste fysiske kulturminner). Dette omfatter både gjenstander og historisk dokumentasjon i form av skriftlige kilder, kart, fotografier ol.

Nyere tids kulturminner: Kulturminne yngre enn 1537 (reformasjonen). Men noen få unntak (stående bygg og mynter eldre enn 1650, kulturminner i sjø, vann og vassdrag eldre enn 100 år, samiske kulturminner eldre enn 100 år) har slike kulturminner ikke automatisk vern. Imidlertid har Riksantikvaren adgang til å frede også nyere tids kulturminner (vedtaksfredning).

Paragraf 9-undersøkelse: Arkeologisk undersøkelse som gjennomføres for å kartlegge ikke-synlige kulturminner i et utbyggingsområde. Slike undersøkelser er obligatoriske etter Kulturminnelovens § 9 og utføres av fylkeskommunen, som overflaterregistrering eller med prøvestikk og sjakter. Ved større utbyggingsprosjekter (som industriutbygging, boligområder eller samferdselsprosjekter) dekkes kostnadene av utbygger. Ved mindre prosjekter med privat tiltakshaver dekkes kostnadene av det offentlige.

Plan- og bygningsloven (2008): Loven gir kommunen ansvar for bruk og vern av kommunens ressurser, og sier spesifikt at kommunen skal sikre «vern av verdifulle landskap og kulturmiljøer» samt gjennom reguleringsplaner «sikre verneverdier i bygninger, andre kulturminner og kulturmiljøer». Loven fastsetter også behandlingsregler for planer og byggesaker.

SEFRAK (Sekretariatet for registrering av kulturminner): Landsomfattende registrering av kulturminner som ble gjennomført i perioden 1975-1995. Det omfatter hovedsakelig stående bygninger eldre enn 1900. Det inneholder ingen vurdering av verneverdi, men brukes ofte som utgangspunkt for hvilke objekter som skal vurderes når det utarbeides kommunale kulturminneplaner.

Sikringszone: Sone – vanligvis 5 meter – rundt automatisk freda kulturminner. Denne sonen er en del av fredningsområdet og fastsettes av Riksantikvaren med hjemmel i Kulturminneloven.

Unimus: Katalog over alle løse automatisk freda kulturminner (gjenstander) ved universitetenes kulturhistoriske museer. Nettstedet er åpent for alle. Der det nøyaktige funnsted er kjent, er dette registrert i kulturminnebasen «Askeladden».

Vedtaksfredning: Dette kan omfatte et enkelt kulturminne eller et kulturmiljø som er fredet etter vedtak av Riksantikvaren med hjemmel i kulturminneloven eller Svalbardmiljøloven. Dette kan omfatte alle typer kulturminner yngre enn 1537, stående byggverk yngre enn 1649, kulturmiljøer og fartøy. Fredning innebærer at inngrep/endringer må godkjennes av myndighetene. Midlertidig fredning kan foretas av fylkeskommunens kulturvernmyndighet. Både kommuner og enkeltpersoner kan foreslå kulturminner for fredning.

Vernet kulturminner/kulturmiljø: Samlebetegnelse på kulturminner som har en eller annen form for juridisk bindende vern, enten ved lov eller andre virkemidler. De viktigste lovene er kulturminneloven, plan- og bygningsloven, kirkeloven, svalbardmiljøloven og naturmangfoldloven. Andre virkemidler for vern er statlige verneplaner, kirkerundskrivet, avtaler, listeføring, forpliktelser knyttet til tilskuddsordninger m.m.

Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer 2020-2030

Nesbyen kommune

Verneverdige kulturminner/kulturmiljøer: Betegnelsene «verneverdig» og «bevaringsverdig» betyr det samme og brukes om hverandre. Dette brukes om kulturminner som har gjennomgått kulturhistorisk vurdering og er vurdert som verneverdig etter kriterier som er utarbeidet av Riksantikvaren. Dette innebærer ikke at kulturminnet har noe formelt vern, men mindre det er fattet vedtak om fredning eller vern med hjemmel i lovverket. En kommune kan imidlertid velge å bruke dette som rådgivende dokumentasjon ved behandling av plan- og byggesaker. De mest verneverdige kulturminnene er av nasjonal verdi. Det er først og fremst disse som fredes etter kulturminneloven. Kulturminner kan også ha regional og lokal verdi. Normalt vil det være kommunen som sikrer vern av slike kulturminner gjennom plan- og bygningsloven. De fleste verneverdige kulturminner er ikke formelt vernet etter kulturminneloven eller plan- og bygningsloven. Mange bør likevel tatt vare på fordi de oppfattes som verdifulle av eiere og brukere.

For øvrig vises det til oversikt over ord og uttrykk på Riksantikvarens hjemmesider.

<https://www.riksantikvaren.no/Veiledning/Ordforklaringer-og-ordlister>